

אֵילָן נֶאֱחָה

שביבי אורות חג החנוכה

מאת הרב ישראל נאה שליט"א

(בס"ד. אנטוורפן. חנוכה תשע"ז – גליון 176)

[א] "וקניינו על העץ תלית"?

בספרים הובאו כמה פירושים על המלים: "רוב בניו וקניינו על העץ תלית" בפיוט 'מעוז צור', אשר התקשו רבים לבאר, איזה "קניינו" המן הרשע תלו עם בניו על העץ, וכי 'קנינים' אפשר לתלות על עץ, וכן לאיזה מטרה נתלו קנינים אלו? הרי במגילה אנו קוראים רק על תליית עשרת בני המן?

תשובה לדבר

א. במגילת אסתר הושם דגש ופרסום על העברת קניני המן - "בית המן" לרשות מרדכי ואסתר. תחילה נאמר (ה, יא): 'ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וגו'.

עשרו של המן הרשע

ב. ב'פרדר"א' (פמ"ט. ו'אס"ר' ז, ה) ועוד) מובא: "שני עשירים עמדו בעולם, אחד בישראל ואחד באומות העולם. קרח בישראל, והמן באומות העולם. קרח שמצא אוצרות של זהב של יוסף, והמן שלקח כל אוצרות של מלכי יהודה ואת כל אוצרות של קדשי הקדשים. וראה המלך עשרו ועשרת בניו, סופרים וכותבין נוטרין לפניו. ורצה המלך לגדלו ולרוממו שנאמר (ג, א) 'גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי' וכו'.

ג. שואלים: מהו "כבוד עשרו"? 'עשרו' הול"ל! ומשיבים: כי העושר הרב הביא להמן הרשע כבוד רב, עד שאפי' אחשוורוש נאלץ לכבדו. ולאחר מפלת המן נאמר (ח, א-ב): 'ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן'. 'ותשם אסתר את מרדכי על בית המן'. ומיד לאחמ"כ נאמר: (ח, ז): 'ויאמר המלך אחשוורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ'.

ד. יש להבין, מה ל'בית המן' עם סיפור תלייתו שנכרכו גם יחד. הרי עיקר הסיפור הוא, שהעמלקי נתלה?

תשובה לדבר: אחשוורוש אמר לאסתר המלכה. הרי המן התהלך בעשרו וברוב בניו. הנני להודיעך, כי החל משעה זו, כל קניינו של המן הופכים להיות רכושו של המלך, כדין הרוגי מלכות. (סנהדרין (מח): ועי' 'אנצ'י' (ערך 'הרוגי מלכות') לגבי מלכות עכו"ם). וב'פסיקתא זוטר'א' (בראשית מט, כז ועוד) מובא: "'בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד' - זה שאול בן קיש, שהכה את עמלק. 'ולערב יחלק שלל' - זה מרדכי, [שנא] 'ותשם אסתר את מרדכי על בית המן'.

הנאה מרכוש עמלק?

ה. הגר"י פערלא (על סה"מ לרס"ג. ח"א עמ' רסב) דן בקושיא, כיצד היה מותר לאסתר ומרדכי ליהנות מרכוש המן שהיה מזרע העמלקי? ["כמבואר בקרא (שמו"א טו) וב'פס"ז (שמות יז, טז) וב'מכילתא' (סו"פ בשלח). ועוד. (הובא גם ברש"י (סו"פ כי תצא) וברבינו בחיי (שמות יז, טז)]. ותירץ, כי כי ממון 'הרוגי מלכות' ניתנים למלך [כמבואר בסנהדרין (מח): ועי' מפרשים (שם)].

תליית כרוז על העץ - קניני המן!!

ו. אמם לפי דברי ה'פרדר"א' (הנז"ל), אין מקום לקושיא זו: אחשוורוש אומר לאסתר לאחר תליית המן, כי מרגע זה כל קניני המן הרשע 'בית המן' עוברים לרשותך, כי רכושו הוא אמנם רכושך שנגזל ע"י

המן, רכוש של כלל ישראל - אוצרות מלכי ישראל ובית המקדש. וממשיך אחשוורוש ואומר: וכדי שלא יבוא המון העם לבזוז רכושו של המן, כי יחשבו שהכל הפקר, ציוויתי לפרסם **כרוז** לעיני כל. [דוגמת הכרוזים 'האגרות' וה'ספרים' שנשלחו בידי הרצים. (וכעין 'אגרת בקורת' ו'אדרכתא' המובאים בחז"ל. וכנהוג גם כיום בכל העולם בנוגע לפושטי רגל וכדומה)] **ולתלות את הכרוז על אותו העץ שנתלה עליו המן ורוב בניו, למען יידעו כולם**, כי כל קנייני המן שייכים אך ורק לך המלכה ולמרדכי, וכל הבוזז ייענש קשות. [מובא במדרש ('אבי"ג' פר' ה) כי עץ זה שהמן הכין - לעצמו - ונתלה עליו, הובא ע"י בנו פרשנדתא **מתיבתו של נח**, שהיה הגמון ב'קרדוניה' (= 'אררט'. עי' פסחים ז.)]: 'קורדנייתא' ובמפרשים) א"כ מרובע ומהוקצע היה העץ].

לאור האמור יש לקבוע: הפייטן שכתב: **"וקנייניו על העץ תלית"**, בנה את דבריו על מדרשים אלו.

ז. לכן אמנם נאמר: 'עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו **ובבזה לא שלחו את ידם**'. (ט, י). (אח"כ נאמר עוד ב' פעמים: 'ובבזה' וגו'). כי לכלל ישראל, היה אסור ליהנות מרכושו של עמלק כאמור. [וראה מש"כ בזה רבינו בחיי (שמות יז, טז). ולאור המדרשים אלו, נראה כי כוונת רבינו בחיי לומר, כי להמן היה גם רכוש פרטי].

ח. מה שפירשו המפרשים, כי הכוונה 'בקנייניו' היא על דברי הגמ' (מגילה טו): עה"פ 'וכל זה איננו שוה לי' (אסתר ה, יג) **"מלמד, שכל 'גנזיו' של אותו רשע חקוקין על לבו**. ובשעה שרואה את מרדכי יושב בשער המלך, אמר, 'וכל זה איננו שוה לי'". כבר נתפרש (עי' 'אור חדש' למהר"ל עמ' קעב ו'תורה תמימה' אסתר שם), כי הכוונה ל'**חקוקין**', היינו, **"חרוטין על לבו"** - תודעתו. ועוד, הרי במגילה **הדגישו** (כאמור לעיל) ש"בית המן" הועבר לאסתר ומרדכי!!

[ב] האם חג החנוכה וחג הפורים נרמזו ב"ברכה מעין שלש"?

א. נשאלה השאלה, מדוע לא תיקנו להזכיר "נס חנוכה ופורים" - 'מעין המאורע' - בברכה מעין שלש". אעפ"י ששאר המועדים כן הוזכרו? [בעלון 'עלים לתרופה' (חנוכה תשע"ו) הובא לקט תירוצים].

להלן נבאר, כי לכאורה, 'חנוכה ופורים' הוזכרו בדרך רמז בברכה זו:

הנוסח בברכה זו: **"ועל מזבחך והיכלך"**, מושתת על מטבע הברכה השלישית "רחם נא": **"על ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך"**. אבל לא הוזכר שם **'מזבח ו'היכל'**. [ובברכות (מד.): "ועל מקדשך ועל מזבחך" ובסידור רס"ג גורס גם: "ועל היכלך ועל מעונך". אמנם ב'ברכה מעין שלש', השמיט הרס"ג 'היכלך' ו'מעונך'].
יש להבין, מה סוד הפירוט הארוך הזה: ירושלים, ציון, היכל, מקדש ומזבח. הרי די היה לומר **"ירושלים עירך"** או אפילו להוסיף **"ועל מקדשך"**. שזה כולל הכל, כלשון הפסוקים כמו: 'בונה ירושלים ה', והכוונה גם על ביהמ"ק.

ההסבר הוא: אחד הטעמים שהחג נקרא "חנוכה" הנו ע"ש המזבח שטמאו היוונים ובאו החשמונאים ובנו אותו, וחינכוהו ביום כ"ה בכסלו. כמובא ב'מגילת תענית' (פ"ט): **"מה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים? אלא בימי מלכות יון, נכנסו בני חשמונאי להיכל ובנו את המזבח וסדוהו בסיד"**. ולפי שיטה אחרת היתה **חנוכת המקדש - ההיכל** ('פסיק'ר') פיסקא דחנוכה. ובפיוט 'אודך כי עניתני' - יוצר לשבת שני של חנוכה).

גם השם **'היכל' נזכר בחז"ל** (שבת כא): **"לגבי חנוכה: 'טמאו כל השמנים שבהיכל"**. והשאלה היא, שמנים בהיכל מנין, הרי שם לא היה מקום השמן, אלא בלשכת בית השמנים? התשובה היא, **כל ביהמ"ק נקרא בשם 'היכל'** כמובא בכתובים ובחז"ל ואכמ"ל. [עי' תו"ר"ט (מידות פ"ג מ"ד ופ"ד מ"ו) ובכתובים (ישעיה מד, ג) ועוד].

הרי שיש קשר הדוק בין חנוכה לבין 'מזבח ו'היכל'. נמצא, שבברכה 'מעין שלש' הוזכר **חנוכה בהבלעה**, ולא היה מקום יותר להזכיר עוד גם "מעין המאורע" של חנוכה.

ומכאן שבחדא מחתא נרמז גם על חג הפורים. כי מיד שחזרו מגלות שבעים שנה לאחר חג הפורים **בנו את ביהמ"ק השני, את היכל ה' ואת המזבחות**. ונזכרו רק בדרך רמז, משום שחגים אלו מדרבנן הם.